

جناس: به دو کلمه هم جنس و همسان «جناس» می گویند

جناس همسان (تام)

برادر که در بند **خویش** است نه برادر، نه **خویش** است.

پدر با پسر یکدگر را **کنار** // گرفتند کرده غم از دل **کنار**

بهرام که **گور** می گرفتی همه عمر // دیدی که چگونه **گور** بهرام گرفت

هر که گوید کلاغ چون **باز** است // نشونودش که دیده ها **باز** است

تا **روانم** هست نامت بر زبان دارم **روان** // تا وجودم هست خواهد بود نقشت در ضمیر

غم **خویش** در زندگی خور که **خویش** // به مرده نپردازد از حرص **خویش**

به ملک جم، مشو غره که این پیران رویین تن // به **دستان**ت به دست آرد، اگر خود پور **دستانی**

ای مرغ اگر **پری** به سر کوی آن صنم // پیغام دوستان برسانی بدان **پری**

من اول روز دانستم که با **شیرین** در افتادم // که چون فرهاد باید شست، دست از جان **شیرینم**

انواع جناس ناهمسان (ناقص)

اختلافی: ناهمسانی دو کلمه در حرف اول، وسط یا آخر.

مگذران روز **سلامت** به **ملامت**، حافظ // چه توقع ز جهان گذران می داری

کنونت که چشم است اشکی **ببار** // زبان در دهان است عذری **بیار**

بوی جوی مولیان آید همی // **یاد یار** مهربان آید همی

در دل، عطش عشق **خدایی** ما راست // دیوانه و صلیم و **جدایی** ما راست

بگفت از سور کمتر گوی با **مور** // که موران را قناعت خوش تر از **سور**

و چه بیگانه گذشتی، نه **کلامی** نه **سلامی** // نه نگاهی به نویدی، نه امیدی به پیامی

به **جفایی** و **قفایی** نرود عاشق صادق // مژه بر هم نزنند، کر بزنی تیر و سنانش

وقت است تا برگ سفر بر **بار** بندیم // دل بر عبور از سد خار و **خاره** بندیم

چو شد روز، رستم ببوشید **گیر** // نگهبان تن کرد بر **گیر**

افزایشی: ناهمسانی دو واژه در تعداد حروف است.

کفر است در طریقت ما کینه داشتن // **آیین** ماست سینه چو **آیین** داشتن

گر مر او را این نظر بودی **مدام** // چون ندیدی زیر مشتی خاک، **دام**

در این حضرت چو مشتاقان **نیاز** آرند، **ناز** آرند // که با این درد اگر در بند **درمان اند**، **درمانند**

آسمان صاف و شب **آرام** / بخت خندان و زمان **رام** / خوشه ماه فرو ریخته در آب / شاخه ها دست بر آورده به مهتاب

مرا زمانه ط **یارم** به منزلی انداخت // که راضی ام به نسیمی کز آن **دیار** آید

وقت است تا برگ سفر بر باره بندیم // دل بر عبور از سد **خار** و **خاره** بندیم

حرکتی: ناهمسانی دو یا چند واژه در مصوت های کوتاه

نوبهار است در آن کوش که خوش دل باشی // که بسی **گل** بدمد باز و تو در **گل** باشی

ای **مهر** تو در دل ها، وی **مهر** تو بر لب ها // وی شور تو در سرها، وی سر تو در جان ها

مکن تا توانی دل خلق، ریش // و گر **می کنی**، **می کنی** بیخ خویش

در دل ندمم ره پس از این **مهر** بتان را // **مهر** لب او بر در این خانه نهادیم

زد به دلم در آتشی، عشق بتی که نام او // **زهره** و آفتاب را **زهره** به آب می کند

توجه: جناس میان دو واژه را زمانی جناس ناقص می خوانیم که اختلاف آنها بیش از یک حرف (واج) نباشد.

هم ریشگی یا اشتقاق: هم ریشگی دو یا چند واژه در حروف اصلی یا ریشه.

گل **نعمتی** است هدیه فرستاده از بهشت // مردم کریم تر شوند اندر **نعیم** گل

وجه خدا اگر شودت **منظر نظر** // زین پس شکی نماند که صاحب **نظر** شوی

ز مشرق سر کوی آفتاب **طلعت** تو // اگر **طلوع** کند **طالع** کند **طالع** همایون است

ای **دلیل** دل گم گشته، خدا را مددی // که غریب از نبرد ره، به **دلالت** برود

ای بسا **شاعر**، که او در عمر خود، **نظمی** ساخت // وی بسا **ناظم**، که او در عمر خود، **شعری** ساخت

گر تیغ بر کشد که **محبان** همی زخم // اول کسی که لاف **محببت** زند، منم

اگر تو **فارغی** از حال دوستان یارا // **فراغت** از تو میسر نمی شود ما را

من که باشم در آن **حرم** که صبا // پرده دار **حریم حرمت** اوست

صبا خاک وجود ما، بدان عالی جناب انداز // بود کان شاه خوبان را **نظر** بر **منظر** اندازیم